

ТАЪЛИМ КРЕДИТИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШНИНГ ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

Расулов Акмал Абдунаимович -

Тошкент давлат иқтисодиёт университети ҳузуридаги
«Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг
илмий асослари ва муаммолари» илмий-тадқиқот
маркази мустақил изланувчиси

doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss3/a55

Аннотация. Мақолада таълим кредитларини молиялаштиришнинг хорижий мамлакатлардаги тажрибаси, хусусан, АҚШ, Франция, Буюк Британия, Сингапур, Хитой ва Россия Федерациясидаги тажрибалари ўрганиб чиқилган. Иқтисодчи олимларнинг таълим кредитларни молиялаштириш ва унинг оқибатлари бўйича фикрлари ўрганилган ва мавзу яқинида хулоса шакллантирилган.

Калит сўзлар: молиялаштириш, грант, стипендия дастурлари, таълим, таълим кредитлари, талаба.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ФИНАНСИРОВАНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ КРЕДИТОВ

Расулов Акмал Абдунаимович -

Независимый научный сотрудник научно-исследовательского
центра «Научные основы и проблемы развития экономики
Узбекистана» при Ташкентском государственном
экономическом университете

Аннотация. В статье рассматривается опыт финансирования образовательных кредитов в зарубежных странах, в частности, опыт США, Франции, Великобритании, Сингапура, Китая и Российской Федерации. Изучено мнение экономистов о финансировании образовательных кредитов и его последствиях и по завершению темы сформирован вывод.

Ключевые слова: финансирование, грант, стипендиальные программы, образование, образовательные кредиты, студент

OVERSEAS EXPERIENCE OF EDUCATION LOAN FINANCING

Rasulov Akmal Abdunaimovich -

Independent researcher of the research center "Scientific
bases and problems of the development of the economy of Uzbekistan"
under the Tashkent State University of Economics

Abstract. The article examines the experience of financing educational loans in foreign countries, in particular, the experience of the USA, France, Great Britain, Singapore, China and the Russian Federation. The opinions of economists on the financing of educational loans and its consequences were studied and a conclusion was formed at the end of the topic.

Keywords: funding, grant, scholarship programs, education, education loans, student.

Кириш. Сифатли таълим олиш - бу имкониятлар ва шахсий ўсиш учун эшикларни очадиган қимматли сармоядир. Олий маълумотга эга бўлиш кўпинча молиявий ёрдамни талаб қиладиган ўзгарувчан тажрибадир. Кўпгина талабалар учун талабалар кредитлари академик муваффақият сари саёҳатларининг ажралмас қисмига айланади. Бироқ кўплаб талабалар учун ўқишларини молиялаштириш катта қийинчиликлар туғдириши мумкин. Таълим кредитлари молиявий бўшлиқни бартараф этишда ва талабаларнинг илмий интилишларига эришишда муҳим роль ўйнайди.

Президент Ш.Мирзиёев Ўзбекистон Миллий университетига олий таълим ва илмий-тадқиқот муассасалари раҳбарлари, академиклар, олимлар, ёш тадқиқотчилар билан учрашувда "Бизга миқдор эмас, сифат керак. Бунга эришиш учун эса хориж тажрибасини яхшилаб ўрганиш

зарур. Қайси давлат кадрлар тайёрлашга алоҳида эътибор қаратса, ўша ютади. Илмий асосланган тажриба асосида кадрлар тайёрлаш тизимини йўлга қўйиш энг муҳим вазифамиздир"[1], деб таъкидлади.

Шундай экан сўнги йилларда олий таълим соҳасини янада ривожлантириш, кадрлар тайёрлаш сифатини ошириш, илм-фан ва ишлаб чиқариш интеграциясини кенгайтириш бўйича кенг кўламли чора-тадбирлар ишлаб чиқилиб, амалиётга жорий қилинмоқда.

Бугунги кунда талабаларни ўқиш имкониятлари кенгаймоқда, шу билан биргаликда таълим олишнинг тўлов-контракти асосида таълим олувчиларнинг сафи ҳам кенгайиб бормоқда. Бу эса айрим имконияти чекланган талаба бўлишни истаган ёки талабалик даврини ўтказаетган йигит қизларимиз учун доим ҳам осон бўлмайди.

Халқаро амалиётда шундай фирклар ўчрайди, яъни “Талаба кредитлари ҳақидаги кенг тарқалган афсона шундан иборатки, улар фақат кам таъминланган оилалардан чиққан талабаларга тегишли. Таълим кредитлари кам таъминланган оилалардан бўлган фахрий талабалар учун жуда муҳим бўлсада, улар ўз фарзандларининг таълимини тўлашга қодир бўлган оилалар учун муҳим воқеа бўлиши мумкин. Улар сизнинг молиянгизни самарали тақсимлашга ёрдам беради. Бундан ташқари, улар бир қатор афзалликларга эга” [2]. Биз ушбу тадқиқотимизда таълим кредитини молиялаштиришнинг хорижий мамлакатлардаги тажрибасини ўрганишга бағишлаганмиз.

Адабиётлар таҳлили. Бу борада ҳали мамлакатимизда янги фаолият эканлигини инобатга олиб, хорижий мамлакатларнинг тажрибасига суяниш ва бу мавзу доирасида олиб борилган тадқиқотларни ўрганиш лозим. Чет элда талабалар кредити бўйича тадқиқотлар 50 йилдан ортиқ тарихга эга бўлиб, А.Зидерманнинг тадқиқотлари шуни кўрсатадики, кредит олий таълим учун ҳеч бўлмаганда назарий жиҳатдан мўл-кўл ёрдам бериши ва солиқ тўловчилар ва талабалар томонидан тақдим этилган фондни тўлдириши мумкин [3].

Д.Б.Жонстоннинг таъкидлашича, агар яхши кредитга эга бўлган кафиллар бўлмаса, талаба кредитининг тўланмаслик хавфи жуда катта [4]. Д.Б.Жонстон ривожланаётган мамлакатларнинг кўпчилигига ҳам ишора қилади; ҳукумат кўшма имзо кўринишида “кенг фойдаланиш мумкин бўлган талаба кредити” хавфини юмшата олади [5].

Ж.Волквеин ва бошқалар коллеж йилларида ишлаш кўрсаткичлари ва бошқа ўзгарувчилар (жумладан, асосий, академик кўрсаткичлар, стипендия ёрдами, илмий даражанинг мавжудлиги ва бошқалар) таълим кредитини тўламаганлик даражасига таъсир қилади [6].

Ж.Х.Ву тадқиқоти шуни кўрсатдики, барча турдаги талабалар орасида ўқишни тугатмаган талабалар таълим кредитини тўламасликнинг муҳим башорат қилувчи омилларидан бири ҳисобланади [7].

Таълим кредитларининг зарурати бўйича К.С.Чакрабортий куйидаги фикрларни билдиради: “Олий таълимни хусусийлаштириш ва бюджетдан қўллаб-қувватланмаслиги мамлакат учун таълим кредитларининг аҳамиятини янада оширади. ЯИМнинг ҳар 1% ўсиши учун таълим кредитига талаб 3% га ошади” [8].

21-аср бошидаги олий таълим ҳукумат томонидан молиявий қўллаб-қувватлашнинг камайиши, тўловларнинг кўтарилиши, талабаларнинг кўпроқ қарз юклари ва нотинч талабалар жамоаси билан боғлиқ [9].

Ж.Хансен Америка Қўшма Штатларида 1987 йилгача сўнгги йигирма йил ичида талабаларнинг қарз олиши бўйича ўтказилган тадқиқот шуни кўрсатдики, талабалар аввалгидан кўра кўпроқ қарз оладилар ва кўпроқ талабалар таълим кредитлари оладилар. Талаба кредитлари ҳам ўрта синф, ҳам кам таъминланган оилалар орасида машҳур бўлиб, одатда жамоат коллежлари ва хусусий мактабларда олинади. Шунингдек, таълим кредитларининг кўп қисмини хусусий коллежларда ўқиётган талабалар олганлиги аниқланди [10]. Аксарият америкаликлар таълим харажатларини молиялаштириш учун қарз олиш тарафдори. Кам даромадли тоифадаги одамлар ўрта ва юқори даромадли гуруҳларга қараганда таълим харажатлари учун қарз олишни истамайдилар [11].

Малайзия Путра университетининг 1500 талабаси иштирокида ўтказилган тадқиқотда талабалар Олий таълим миллий жамғармаси корпорацияси кредит шартномаси ҳақида яхши маълумотга эга эканликлари аниқланган, бироқ талабаларнинг катта қисми кредитни тўлашга салбий муносабатда бўлган. Уларнинг аксарияти кредитни ўзлари учун оғир юк деб билишган [12].

К.Донгбин бакалаврият талабалари учун кредит қарзи ва коллеж даражасига эришиш ўртасидаги муносабатни ўрганади. Унинг тадқиқоти натижалари шуни кўрсатдики, коллежнинг биринчи йилидаги талаба кредитлари бўйича қарздорликнинг юқори бўлиши кам таъминланган ва қора танли талабалар орасида даражага эришиш имкониятларининг пастлиги билан боғлиқ. Унинг топилмалари шуни кўрсатадики, талабаларнинг молиявий ёрдам учун кредитларга бўлган ишончининг ортиши, молиявий ёрдамнинг асосий мақсади бу бўшлиқларни қисқартириш бўлишига қарамай, даромад ва ирқий/этник фарқларни ошириши мумкин [13].

Ҳозирги глобаллашув ва олий таълимнинг аҳамияти ортиб бораётган даврда; таълимни молиялаштириш одамларнинг иқтисодий аҳволи ва ижтимоий мавқеини яхшилаш воситаси бўлиб хизмат қилиши керак. Таълим кредитлари схемалари кўпчилик банклар томонидан фақат тижорат асосида амалга оширилсада, таълим кредитларидан фойдаланишнинг қатъий шартлари ва шартларини энгиллаштириш учун ҳукумат ҳам, банклар ҳам ҳаракат қилишлари керак [14].

Тадқиқот методологияси. Ушбу мақолада хорижий мамлакатларни тажрибаси ўрганилиб, тадқиқотнинг анализ, синтез, индукция ва дедукция методларига таянилди ва якунида хулоса шакллантирилди.

Таҳлил ва натижалар. Биз таълим кредити бўйича хорижий мамлакатлар тажрибасини

ўрганишни мақсад қилганмиз. Бунинг учун ривожланган мамлакатлар тажрибасига суяниш ва уларнинг тажрибаларини мамлакатмиз тажрибасида қўллаш, бизнингча, ижобий аҳамият касб этади.

АҚШда олий маълумотга эга бўлган миллионлаб одамларга сезиларли таъсир кўрсатадиган талабалар кредитини молиялаштиришнинг мураккаб ва кенг тизими мавжуд. АҚШнинг талабалар кредитини молиялаштириш тажрибасини бирма-бир кўриб чиқсак.

1. Федерал талабалар кредитлари: АҚШ ҳукумати талабаларга ўқишларини молиялаштиришда ёрдам бериш учун турли хил кредит дастурларини таклиф қилади. Ушбу кредитлар Таълим вазирлиги томонидан бошқарилади ва куйидагиларни ўз ичига олади:

А). Тўғридан-тўғри субсидияланган кредитлар: Ушбу кредитлар молиявий эҳтиёжи кўрсатилган бакалавр талабалари учун мавжуд. Ҳукумат ушбу кредитлар бўйича фоизларни қарз олувчи мактабда ўқиётганда ёки кечиктириш даврида тўлайди.

Б). Тўғридан-тўғри субсидиясиз кредитлар: Ушбу кредитлар ҳам бакалавр, ҳам магистратура талабалари учун мавжуд ва молиявий эҳтиёжни кўрсатишни талаб қилмайди. Ушбу кредитлар бўйича фоизлар улар берилган пайдан бошлаб ҳисобланади.

С). Тўғридан-тўғри PLUS кредитлари: Ушбу кредитлар аспирантлар ва бакалавр талабаларининг ота-оналари учун мавжуд. Улар кредит текширувини талаб қилади ва бошқа олинган молиявий ёрдамни ҳисобга олмаганда қатнашиш харажатларини қоплаши мумкин.

2. Хусусий талабалар кредитлари: Банклар ва молия институтлари каби хусусий кредиторлар ҳам талаба кредитларини таклиф қилишади. Хусусий талабалар кредитлари ҳар хил фоиз ставкалари, тўлов шартлари ва мувофиқлик талабларига эга. Ушбу кредитлар кўпинча кредит текширувини талаб қилади ва федерал кредитларга нисбатан юқори фоиз ставкаларига эга бўлиши мумкин.

3. Федерал талабалар ёрдамига бепул ариза (Free Application for Federal Student Aid - FAFSA): Федерал талаба кредитлари ва бошқа кўплаб молиявий ёрдам шаклларида фойдаланиш учун АҚШдаги талабалар FAFSAни тўлдиришлари керак. FAFSA талабанинг молиявий эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда федерал грантлар, иш ўқиш дастурлари ва субсидияланган кредитлар олиш ҳуқуқини белгилайди.

АҚШда федерал талаба кредитлари одатда қарз олувчиларга турли хил тўлов вариантларини таклиф қилади. Буларга маълум муддат давомида белгиланган ойлик тўловлар билан стандарт тўлов режалари, тўловларни қарз

олувчининг даромадига қараб тартибга солувчи даромадга асосланган тўлов режалари ва тўлов муддатини узайтириш имконини берувчи кенгайтирилган тўлов режалари киради.

АҚШда муайян вазиятларда қарз олувчиларга ёрдам бериш учун маълум кредитлардан воз кечиш ва тўлаш дастурлари мавжуд. Буларга давлат хизматининг малакали ишларида ишлайдиган шахслар учун Давлат хизматлари кредитидан воз кечиш (Public Service Loan Forgiveness - PSLF), кам таъминланган мактаблардаги муносиб ўқитувчилар учун ўқитувчилар кредитидан воз кечиш ва оғир ногиронлиги бўлган қарз олувчилар учун умумий ва доимий ногиронлик (Total and Permanent Disability - TPD) киради.

Қарз олувчилар тўлов жараёнини бошқариш ва қарз олувчиларга ёрдам кўрсатиш учун жавобгардир. Улар тўловларни йиғиш, қайтариш бўйича кўрсатмаларни таклиф қилиш ва қарз олувчининг муаммоларини ҳал қилиш каби вазифаларни бажаради. Қарз олувчилар ўзларининг талаба кредитлари бўйича маълумот ва ёрдам олиш учун ўзларининг кредит хизматларига мурожаат қилишлари мумкин.

АҚШ талаба кредитлари бўйича қарзларнинг ошиши муаммоси билан курашмоқда. Ўқиш ва тўловлар нархининг ошиши, кредитлар бўйича ҳисобланган фоизлар кўплаб битирувчилар учун катта қарз юкига олиб келди. Бу талабалар кредити ислоҳоти ва олий таълимни янада арзонроқ қилиш стратегиялари атрофида муҳокамаларга сабаб бўлди [15].

АҚШдаги талабалар талаба кредитини олишдан олдин ўз имкониятларини яхшилаб ўрганишлари ва кўриб чиқишлари муҳим. Улар федерал кредит дастурлари, стипендиялар ва грантларни ўрганишлари керак ва фақат керак бўлганда хусусий кредитларни кўриб чиқишлари керак. Қарз олиш шартлари, тўлаш имкониятлари ва потенциал молиявий оқибатларини тушуниш жуда муҳимдир. Таълим муассасаларидаги молиявий ёрдам бўлимларидан йўл-йўриқ сўраш ва studentaid.gov каби ишончли манбаларни кўриб чиқиш АҚШдаги талабалар кредитини молиялаштириш манзарасини бошқаришда қўшимча ёрдам бериши мумкин.

Францияда таълим кредитларини молиялаштириш мамлакат олий таълим тизимининг ажралмас қисми ҳисобланади. Франциянинг таълим кредитларини молиялаштириш тажрибасига умумий нуқтаи назар қаратадиган бўлсак, куйидагиларни алоҳида таъкидлашимиз лозим.

Халқ таълими тизими: Францияда университетлар, олий таълим муассасалари ва ихтисослаштирилган институтларни ўз ичига олган мустақкам давлат олий таълим тизими мавжуд.

Давлат университетлари кўплаб бошқа мамлакатларга нисбатан нисбатан арзон ўқув тўловларини таклиф қилади, бу эса катта миқдордаги кредитларга бўлган эҳтиёжни камайтиришга ёрдам беради. Crous (Centre régional des œuvres universitaires et scolaires) талабаларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш учун маъсул бўлган давлат органидир. Улар бир қатор хизматларни таклиф этадилар, жумладан, уй-жой субсидиялари, овқатланиш режалари ва ресурслари чекланган талабалар учун молиявий ёрдам.

Франция ҳукумати кам таъминланган талабаларни қўллаб-қувватлаш учун эҳтиёжга асосланган стипендиялар ва грантларни тақдим этади. Ушбу стипендиялар талабанинг молиявий аҳволи, ўқув натижалари ва бошқа мезонлар асосида берилади. Улар талабаларнинг молиявий юкини камайтириш ва таълим олишдан тенг фойдаланишни таъминлашга қаратилган.

Франция ҳукумати стипендия ва грантлардан ташқари “prêts d'honneur” ёки “prêts étudiants à taux zéro” деб номланувчи фоизсиз талаба кредитларини ҳам таклиф этади. Ушбу кредитлар даромадга боғлиқ бўлиб, бошқа ёрдам турларига мос келмайдиган талабаларга молиявий ёрдам кўрсатишга қаратилган. Улар талабанинг ўқиши давомида фоизсиз ва ўқишни тугатгандан сўнг тўлов муддатига эга.

Франциядаги хусусий банклар ва молия институтлари талабаларга таълим кредитларини ҳам таклиф қилишади. Ушбу кредитлар кўпинча турли фоиз ставкалари ва тўлов шартларига эга. Талабаларга қарор қабул қилишдан олдин турли хил кредит вариантлари шартларини диққат билан солиштириш тавсия этилади. Франциядаги давлат университетларида ўқиш тўловлари нисбатан паст бўлсада, турар жой, овқатланиш, транспорт ва ўқув материаллари каби яшаш харажатлари билан боғлиқ харажатлар мавжуд. Таълим кредитларини молиялаштириш ушбу қўшимча харажатларни қоплашга ёрдам беради.

Францияда “système de solidarité” деб номланган тизим мавжуд бўлиб, бу ерда талаба кредитини тўлаш талабанинг ўқишни тугатгандан кейинги даромадига асосланади. Тўлов миқдори битирувчининг даромадидан фоиз сифатида ҳисоблаб чиқилади, бунда кредит тўловларини уларнинг молиявий аҳволдан келиб чиқиб бошқариш мумкин бўлади. Ўқиш пайтида молиявий қийинчиликларга дуч келган талабалар Сроус ёки бошқа талабаларни қўллаб-қувватлаш хизматлари орқали алоҳида ижтимоий ёрдам, фавқулодда грантлар ёки ўқиш тўловидан воз кечиш каби махсус ёрдам учун мурожаат қилишлари мумкин [16].

Буюк Британияда олий таълимни қўллаб-қувватлаш учун талабалар кредитини молия-

лаштиришнинг яхши йўлга қўйилган тизими мавжуд. Буюк Британияда бакалавр талабалари ўқиш тўловларини қоплаш учун тўлов кредитига ариза топширишлари мумкин. Ушбу кредитлар ҳукумат томонидан тақдим этилади ва кундузги ва сиртқи бўлим талабалари учун мавжуд. Кредит суммаси тўғридан-тўғри таълим муассасига тўланади, тўлов эса битирувчининг даромадидан келиб чиққан ҳолда амалга оширилади.

Турар жой, озиқ-овқат ва ўқиш материаллари каби яшаш харажатларини қоплаш учун техник кредитлар мавжуд. Кредит миқдори талабанинг уй хўжаликлари даромади ва улар Лондонда ёки Лондондан ташқарида ўқишлари каби омилларга боғлиқ. Ўқиш тўлови кредитлари сингари, тўлов ҳам даромадга боғлиқ. Буюк Британиядаги талабалар учун кредит тўловлари қарз олувчининг даромадига асосланади. Битирувчилар даромадлари маълум чегарадан ошиб кетгандан сўнг кредитларини тўлашни бошлайдилар. Тўлов миқдори уларнинг даромадларининг фоизини ташкил этади ва агар маълум бир муддатдан кейин кредит тўлиқ қайтарилмаса, у ҳисобдан чиқарилади.

Буюк Британия ҳукумати кам таъминланган талабалар учун синовдан ўтган грантларни ҳам тақдим этади. Ушбу грантлар тўланиши шарт эмас ва ўқиш пайтида яшаш харажатларини қоплашга ҳисса қўшиши мумкин.

Сўнгги йилларда Буюк Британия ҳукумати магистратура ва докторантурада ўқиётган талабаларни қўллаб-қувватлаш учун аспирантура кредитларини жорий қилди. Ушбу кредитлар муайян субъектлар учун мавжуд бўлиб, улар бир хил даромадларни тўлаш шarti билан тўланади. Буюк Британиядаги қарз олувчилар ўзларининг кредит тўловларини бошқаришда мослашувчанликка эга. Улар қарзларини тезроқ тўлаш учун қўшимча ихтиёрий тўловларни амалга оширишлари ёки даромадлари ўзгарган тақдирда тўлов режасини ўзгартиришлари мумкин. Тўловлар Буюк Британия солиқ тизими орқали автоматик равишда ечиб олинади.

Буюк Британиядаги талабалар кредитлари учун фоизлар қўшилади, аммо фоиз ставкалари тижорат кредитларига нисбатан нисбатан паст. Фоиз ставкалари инфляция билан боғлиқ ва қарз олувчининг даромадига қараб ўзгаради.

Буюк Британия ҳукумати қарз олувчиларга қарз миқдори, тўловлар ва қолган қолдиқлар ҳақида батафсил маълумот берувчи талаба кредити тўғрисидаги ҳисоботларни тақдим этади. Ушбу баёнотлар қарз олувчиларга ўзларининг кредит ҳолатини кузатиш ва тўлаш мажбуриятларини тушунишга ёрдам беради [17].

Сингапур ҳукумати талабаларга ўқиш харажатларини қоплаш учун тўлов кредитлари

беради. Ушбу кредитлар Сингапур фуқаролари ва маҳаллий университетларда кундузги бакалаврият ва аспирантура дастурларида таҳсил олаётган доимий резидентлар учун мавжуд. Кредит миқдори ўқув тўловларининг катта қисмини қоплайди ва уни битиргандан кейин тўлаш мумкин.

Марказий Провидент Жамғармаси Сингапурликларга ўзларининг ёки ота-оналарининг жамғармаларидан ўқув тўловлари, таълим харажатлари ва кредит тўловларини тўлаш учун фойдаланиш имконини беради. Ушбу схема мослашувчан молиялаштириш вариантини тақдим этади ва ташқи қарзга бўлган эҳтиёжни камайтиришга ёрдам беради.

SkillsFuture Study кредитлари малака ошириш ва таълимни давом эттиришга интилаётган шахсларни қўллаб-қувватлашга қаратилган. Ушбу кредитлар ярим кунлик курслар учун мавжуд ва молия институтлари томонидан бошқарилади. Улар паст фоиз ставкалари ва мослашувчан тўлов шартларини таклиф қилишади.

Кредитларга қўшимча равишда, кам таъминланган уй хўжаликлари талабаларини қўллаб-қувватлаш учун турли хил молиявий ёрдам схемалари мавжуд. Ушбу схемаларга ҳукумат, таълим муассасалари ва хусусий ташкилотлар томонидан тақдим этиладиган стипендиялар, стипендиялар ва грантлар киради.

Сингапурнинг талабалар кредитини тўлаш тизими даромадга боғлиқ. Қарз олувчилар ўқишни тамомлагандан сўнг ва даромадлари маълум чегарага етгандан сўнг кредитларини тўлашни бошлайдилар. Тўлов миқдори уларнинг даромадлари фоизига асосланган бўлиб, кредитни тўлаш уларнинг молиявий шароитларидан келиб чиққан ҳолда бошқарилишини таъминлайди.

Таълим кредитини қайтаришда ёрдам схемаси (The Education Loan Repayment Assistance Scheme - ELRAS) таълим кредитларини қайтаришда молиявий қийинчиликларга дуч келган битирувчиларга ёрдам беради. ELRAS қарз олувчининг молиявий аҳволдан келиб чиқиб, кредитни вақтинча кечиктириш, ойлик тўловларни қисқартириш ёки тўлаш муддатини узайтиришни таклиф қилади.

Сингапур ҳукумати, таълим муассасалари ва молия институтлари қарз олувчиларга кредит сафари давомида йўл-йўриқ ва ёрдам беради. Қарз олувчилар ўз кредитларини самарали бошқариш учун маълумот, маслаҳат хизматлари ва тўлов бўйича маслаҳатлардан фойдаланишлари мумкин. Сингапурдаги талаба кредитини молиялаштиришнинг кенг қамровли имкониятлари, молиявий ёрдам схемалари ва мослашувчан тўлов шартлари билан биргаликда олий

таълимни талабаларнинг кенг доираси учун очиқ қилишга ёрдам беради[18].

Хитой ҳукумати таълимнинг турли даражаларида талабаларни қўллаб-қувватлаш учун турли таълим кредитлари дастурларини тақдим этади. Ушбу кредитлар Хитой тараққиёт банки, Хитой қишлоқ хўжалиги банки ва маҳаллий ҳукуматлар каби турли ташкилотлар томонидан бошқарилади.

1. Миллий талаба кредити - бу бакалаврият ва магистратура талабалари учун бериладиган давлат томонидан қўллаб-қувватланган кредит дастури. У ўқув тўловлари, яшаш харажатлари ва бошқа таълим харажатларини қоплаш учун паст фоизли кредитларни таклиф қилади. Тўлов одатда ўқишни тугатгандан сўнг бошланади ва фоиз ставкалари одатда тижорат кредитларига нисбатан пастроқ.

2. Субсидияланган фоиз ставкалари: Хитой ҳукумати кўпинча иқтисодий жиҳатдан ночор бўлган талабаларга фоизли субсидиялар беради. Бу қарз олишнинг умумий харажатларини камайтиришга ёрдам беради ва молиявий ёрдамга муҳтож бўлганлар учун таълим кредитларини янада қулайроқ қилади.

3. Таълим тўловидан воз кечиш ва стипендиялар: Кредитлардан ташқари, Хитой университетлари ва муассасалари аъло даражадаги талабаларга ўқиш тўловидан воз кечиш ва стипендияларни таклиф қилади. Ушбу мукофотлар молиявий юкни сезиларли даражада камайтириши ва олий таълимни янада қулайроқ қилиши мумкин.

4. Даромадни шартли тўлаш: Хитойнинг таълим кредитини тўлаш тизими одатда бошқа мамлакатларга ўхшаш даромадга боғлиқ. Қарз олувчилар ўқишни тамомлагандан сўнг барқарор даромадга эга бўлгач, кредитларини тўлашни бошлайдилар. Тўлов миқдори уларнинг даромадлари фоизига асосланади, бу уларнинг молиявий имкониятларидан келиб чиққан ҳолда арзонлигини таъминлайди.

Битирувчилар таълим кредитларини тўлашда молиявий қийинчиликларга дуч келган ҳолларда, Хитой тўловга ёрдам бериш дастурларини амалга оширди. Ушбу дастурлар қарз олувчининг шароитига қараб тўловни вақтинча кечиктириш, ойлик тўловларни қисқартириш ёки тўловни узайтириш муддатларини ўз ичига олиши мумкин.

Хитой кредитга ариза бериш ва бошқариш учун рақамли платформаларни ишлаб чиқди. Талабалар ушбу платформалар орқали кредит олиш учун онлайн ариза топширишлари, кредит ҳолатини текширишлари ва тўловларни амалга оширишлари мумкин, бу жараённи қулай ва қулай қилади.

Хитой, шунингдек, Хитой университетларида ўқишни истаган халқаро талабаларга таълим кредитларини таклиф қилади. Ушбу кредитлар ўқув тўловлари, яшаш харажатлари ва бошқа таълим харажатларини қоплашга ёрдам беради. Мувофиқлик мезонлари ва шартлари халқаро талабалар учун фарқ қилиши мумкин [19].

Россия ҳукумати томонидан қўллаб-қувватланадиган таълим кредитлари: Россия ҳукумати Сбербанк, ВТБ Банк ва Газпромбанк каби давлат банклари орқали таълим кредитларини таклиф қилади. Ушбу кредитлар талабаларнинг таълим харажатларини, жумладан, ўқув тўловлари, турар жой ва яшаш харажатларини молиялаштиришда қўллаб-қувватлаш учун мўлжалланган.

Россияда таълим кредитлари кўпинча тижорат кредитларига нисбатан нисбатан паст фоиз ставкалари билан таъминланади. Бу талабаларнинг молиявий юкини камайтиришга ёрдам беради ва ўқишни тугатгандан сўнг тўловларни бошқаришни осонлаштиради.

Россияда таълим кредитини тўлаш шартлари одатда мослашувчан. Қарз олувчилар одатда ўқишни тугатгандан сўнг кредитларини тўлашни бошлайдилар, бу уларга дарҳол молиявий стресссиз таълимга эътибор қаратиш имконини беради. Тўлов муддати кредит миқдори ва шартларига қараб бир неча йилдан ўн йилгача бўлиши мумкин.

Россия ҳукумати кредитларга қўшимча равишда талабаларни таълимни молиялаштиришда қўллаб-қувватлаш учун субсидиялар ва грантлар ажратади. Ушбу субсидиялар ва грантлар таълим тўловлари ёки яшаш харажатларининг бир қисмини қоплашга ёрдам беради ва таълимнинг умумий харажатларини камайтиради.

Таълим кредитларидан фойдаланишни осонлаштириш учун Россия ҳукумати етарли гаров ёки кредит тарихига эга бўлмаган талабаларга кредит кафолатларини таклиф қилади. Ушбу кафолатлар талабаларнинг кредит олиш ва ўзлари хоҳлаган таълим дастурларини давом эттириш имкониятларини оширади.

Россия таълим кредитларини тўлашда молиявий қийинчиликларга дуч келган қарз олувчиларни қўллаб-қувватлаш учун тўловларни тўлашга ёрдам дастурларини амалга оширди. Ушбу дастурлар тўловни вақтинча кечиктириш, қисқартирилган бўлиб-бўлиб тўлаш ёки қарз олувчининг шароитларига қараб тўловнинг муқобил усулларини таклиф қилиши мумкин.

Россия банклари Россияда олий маълумот олишни хоҳловчи халқаро талабаларга таълим кредитлари ҳам беради. Ушбу кредитлар ўқув тўловлари, яшаш харажатлари ва бошқа таълим

харажатларини қоплайди. Мувофиқлик мезонлари ва шартлари халқаро талабалар учун фарқ қилиши мумкин.

Россия ҳукумати ва таълим муассасалари талабалар ўртасида молиявий саводхонликни ривожлантириш, масъулиятли қарз олиш, бюджетлаштириш ва кредитларни бошқариш бўйича кўрсатмалар беради. Ушбу ташаббуслар талабаларга асосланган молиявий қарорлар қабул қилиш учун зарур билим ва кўникмаларни оширишга қаратилган [20].

Юқоридагиларга асосланиб айтиш мумкинки, таълим кредитларини молиялаштириш бўйича халқаро тажриба олий таълимни қулай ва арзон қилиш мажбуриятини кўрсатади. Ҳукуматлар ва муассасалар талабаларнинг ортиқча молиявий юкларсиз ўз таълим интилишларини амалга оширишларини таъминлаш учун бир қатор молиявий имкониятлар, қўллаб-қувватлаш механизмлари ва ресурсларни тақдим этишга интилади.

Талабалар ўз мамлакатларида мавжуд бўлган махсус кредит дастурлари, стипендиялар ва грантларни тадқиқ қилишлари ва тушунишлари муҳим. Университет молиявий ёрдам идоралари, давлат идоралари ва ишончли манбалардан кўрсатмалар излаш таълимни молиялаштириш ва кредит мажбуриятларини самарали бошқариш бўйича асосли қарорлар қабул қилиш учун жуда муҳимдир.

Хулоса ва таклифлар. Турли ривожланган мамлакатларнинг таълим кредитларини молиялаштириш бўйича хорижий тажрибасидаги юқоридаги маълумотларга асосланиб, биз халқаро тажриба ҳақида умумий хулосалар чиқаришимиз мумкин:

✓ кўпгина мамлакатлар олий таълимнинг муҳимлигини тан оладилар ва ҳукумат томонидан қўллаб-қувватланадиган таълим кредитлари дастурларини тақдим этадилар. Ушбу дастурлар паст фоизли кредитлар, мослашувчан тўлов шартлари ва турли хил тўловларни қайтариш имкониятларини таклиф қилиш орқали таълимни янада қулайроқ қилишга қаратилган.

✓ бир неча мамлакатларда қарз олувчилар ўқишни тугатгандан сўнг ва даромадлари маълум чегарага етганда ўз кредитларини тўлашни бошлайдиган даромадга боғлиқ тўлов тизимини жорий қилади. Бундай ёндашув кредитни қайтариш қарз олувчининг тўлов қобилиятига асосланишини таъминлайди, бу эса битирувчилар учун молиявий стрессни камайтиради.

✓ кредитларга қўшимча равишда, кўплаб мамлакатлар талабаларга ўз таълимни молиялаштиришда ёрдам бериш учун стипендиялар, грантлар ва ўқиш тўловларидан воз кечишни

таклиф қилади. Ушбу молиявий ёрдам имкониятлари таълимнинг умумий харажатларини камайтиришга ва кредит олиш юқини енгиллаштиришга ёрдам беради.

✓ молиявий қийинчиликларга дуч келган қарз олувчиларга ёрдам бериш учун кредитларни қайтариш бўйича ёрдам дастурларини амалга оширдилар. Ушбу дастурлар вақтинчалик кечиктириш, тўловларни қисқартириш ёки тўловни узайтириш муддатларини таклиф қили-

ши мумкин, бу эса қийин пайтларда қарз олувчиларга ёрдам беради.

✓ ҳукуматлар ва таълим муассасалари молиявий саводхонлик бўйича таълимга урғу беради ва талабаларга молиявий қарорлар қабул қилишда ёрдам бериш учун ресурсларни тақдим этади. Молиявий саводхонлик ташаббуслари талабаларни кредитларни масъулият билан бошқариш ва молиявий келажagini режалаштириш учун зарур билим ва кўникмалар билан таъминлайди.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. <https://uza.uz/uz/posts/shavkat-mirziyeev-ilm-fan-namoyandalari-bilan-mulo-ot-ildi-24-05-2019>
2. <https://www.edufund.in/blog/are-education-loans-a-good-idea>
3. Ziderman, A., "Financing student loans in Thailand: revolving fund or open-ended commitment?". *Economics of Education Review*, vol. 21, pp.367-380, April 2002.
4. Johnstone, D. B., "Challenges of Financial Austerity: Imperatives and Limitations of Revenue Diversification in Higher Education," *Special International Issue of the Welsh Journal of Education*, vol. 11, pp. 18-36, January 2002.
5. Johnstone, D. B., "Fear and Loathing of Tuition Fees: An American Perspective on Higher Education Finance in the UK." *Perspectives*, vol.9, pp.12-16, January 2005.
6. Volkwein, J. et al., "Who Defaults on Student Loans? The Effects of Race, Class, and Gender on Borrower Behavior" [A]. Richard Fossey and Mark Bateman, *Condemning Students to Debt: College Loans and Public Policy* [C], 1998.
7. Woo, J. H., "Factors Affecting the Probability of Default: Student Loans in California," *Journal of Student Financial Aid*, vol.32, pp.5-25 February 2002.
8. Chakraborty K.C, 2011, "Challenges and Opportunities in a Trillion Dollar Economy", Address by Deputy Governor, RBI at ASSOCHAM's National Banking Conclave on June 17, 2011 at New Delhi, retrieved 6th November 2012 from http://www.rbi.org.in/scripts/BS_SpeechesView.aspx?id=577
9. Johnstone, D.B. (2005). *Higher Educational Accessibility and Financial viability: The Role of Student Loans. World Report on Higher Education: The Financing of Universities II International Barcelona Conference on Higher Education, Global University Network for Innovation (GUNI) Barcelona.*
10. Hansen, Janet.S. (1987). *Student Loans: Are They Overburdening a Generation?* ERIC,77
11. Mortenson, Thomas. G. (1989). *Attitudes Toward Educational Loans. Journal of Student Financial Aid*, 19.
12. Elistina, A.B., Jariah, M., & Zuroni, M.J.(2006). *Knowledge, Attitude and Perceptions of University Students towards Educational Loans in Malaysia.* Springer Science + Business Media, Inc
13. Dongbin, Kim. (2007), *The Effect of Loans on Students' Degree Attainment: Differences by Student and Institutional Characteristics.* *Harvard Educational Review*, 77, 64-100.
14. Naveen Kumar Baradi, Venkata Dharma Kumar Malla. *Educational Loans from Scheduled Commercial Banks: A Critical Assessment. Research Journal of Finance and Accounting. ISSN 2222-1697 (Paper) ISSN 2222-2847 (Online). Vol.8, No.1, 2017.* www.iiste.org.
15. U.S. Department of Education - Federal Student Aid. (n.d.). *Student Loans.* Retrieved from <https://studentaid.gov/>
16. Campus France. (n.d.). *Financing Your Studies.* Retrieved from <https://www.campusfrance.org/en/financing-your-studies>
17. GOV.UK. (n.d.). *Student loans.* Retrieved from <https://www.gov.uk/student-finance>
18. StudyAssist. (n.d.). *Education Loan Schemes.* Retrieved from <https://www.studyassist.gov.sg/public/government-loans/education-loan-schemes>
19. China Development Bank. (n.d.). *Student Loan Business.* Retrieved from <http://www.cdb.com.cn/English/ProductsServices/Products/individualloans/studentloan/>
20. Sberbank. (n.d.). *Educational Loans.* Retrieved from https://www.sberbank.ru/en/individualclients/products/credits/educational_loans
21. Исаев Ф. Совершенствование налогообложения имущества //Экономика и инновационные технологии. – 2021. – № 6. – С. 326-333.
22. Исаев, Ф. (2023). Солиқ текширувлари: аудит самарадорлиги таҳлили. *Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар*, 11(1), 394–401. https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss1/a42
23. Исаев, Ф. (2022). Йирик корхоналар мисолида солиқ йиғилувчанлиги кўрсаткичини таҳлил қилиш методикасини такомиллаштириш. *Iqtisodiyot Va ta'lim*, 24(1), 317–326. Retrieved from <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/955>
24. Исаев Ф. Аудит самарадорлигининг назарий-амалий талқини //Приоритетные направления, современные тенденции и перспективы развития финансового рынка. – 2023. – С. 359-361.
25. Жумаев, Н., Ризаев, Н., & Исаев, Ф. (2023). Ўзбекистонда бухгалтерия ҳисобини халқаро стандартларга мувофиқлаштиришда туркий давлатлар тажрибаси. *Iqtisodiyot Va ta'lim*, 24(2), 58–67. Retrieved from <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/1014>
26. Исаев, Ф. (2023). Солиқ юқини камайтиришда солиқ таҳлилининг таъсирига оид назарий мулоҳазалар. *International Journal of Economics and Innovative Technologies*, 11(2), 415–421. https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss2/i41
27. Исаев Ф. И. Солиқ текширувларини рақамлаштириш зарурияти. // "Бизнес-эксперт" илмий журнали. – 2021. – Т. 6. – С. 52-54.
28. Исаев, Ф. (2023). Солиқларнинг фаровонликка таъсири назарияси. "Milliy Iqtisodiyotni Isloh Qilish Va Barqaror Rivojlantirish istiqbollari" Respublika Ilmiy-Amaliy Konferensiyasi Materiallari to'plami, 206–208. Retrieved from <https://conference.tsue.uz/index.php/article/article/view/393>
29. Исаев, Ф. (2023). Солиқ таҳлили - иқтисодий таҳлилнинг таркибий қисми. *Nashrlar.* Retrieved from <https://e-itt.uz/index.php/editions/article/view/35>